

Загальна характеристика міжнародно-правової регламентації транспортних перевезень

- 1.1. Поняття, види, загальна характеристика правової регламентації міжнародних перевезень
- 1.2. Характеристика окремих видів транспорту

ВСТУП

I. Кіплінг зазначив: "Транспорт — це цивілізація". Інтенсивний розвиток світових інтеграційних процесів і торговельно-економічних зв'язків між країнами Європи і Азії відкривають перед транспортною системою країн нові можливості.

У світі не існує відокремленого від національних транспортних систем міжнародного транспорту, призначеного виключно для міжнародних перевезень вантажів та пасажирів. *Міжнародні перевезення* обслуговуються національними перевізниками різних країн, які використовують для цього свій рухомий склад (морські та річкові судна, літаки, вагони, автомобілі), а також транспортні мережі (залізничні, автомобільні, річкові, повітряні) і транспортні вузли (морські та річкові порти, аеропорти, залізничні станції, автостанції, вантажні та пасажирські термінали), що належать до транспортних систем окремих країн.

В умовах сьогодення в Україні все більшого значення набуває міжнародна торгівля послугами. Послуги — це товар, що не має форми речі та не може бути фізично переміщеним через кордон. Торгівля послугами посідає значне місце в міжнародній торгівлі. Це зумовлено науково-технічним прогресом у сфері матеріального виробництва, поширенням міжнародного поділу праці та зростанням соціально-економічних потреб.

Транспорт є основним з'єднуючим ланцюгом між продавцем і покупцем; кінцева мета транспортування — своєчасне прибуття вантажу, пасажирів та його багажу до кінцевого пункту призначення в належному стані. Тому важливо здійснювати перевезення найбільш безпечним маршрутом із найкращим сервісним обслуговуванням і за найменших витрат.

Час, вартість і безпека — основні критерії міжнародних перевезень. Вони визначають вимоги оптимального комерційного бізнесу у цій сфері.

Інтенсивність функціонування міжнародної транспортної системи призвела до необхідності міжнародно-правового регулювання різних видів транспортних зв'язків. Насамперед — морського та річкового транспорту, потім — залізничного, автомобільного та авіаційного. Специфіка міжнародних перевезень вантажів і пасажирів територіями різних держав полягає в необхідності врахування особливостей транспортного законодавства цих держав.

Суспільні відносини, що виникають у зв'язку з організацією та діяльністю транспортних підприємств, відносини між транспортними підприємствами та їхньою клієнтурою, а також між самими підприємствами як одного, так і різних видів транспорту, регулюються нормами *транспортного права*. Воно поєднує в собі владно-організаційні (регулюються адміністративним правом) та майнові відносини (регулюються цивільним правом). Тому транспортне право вважають комплексною галуззю права.

Транспортні операції тісно пов'язані з виконанням контрактних зобов'язань. Правове регулювання зазначених операцій включає в себе наземні, повітряні та воднотранспортні перевезення і полягає у визначенні статусу транспортного середовища (публічно-правовий аспект) та організації самого перевезення (приватно-правовий аспект).

Міжнародне транспортне право є підгалуззю міжнародного економічного права як галузі міжнародного публічного права. Тобто, це система міжнародно-правових принципів і норм, що регулюють відносини, які виникають у процесі міжнародних перевезень і регламентують різні види міжнародних транспортувань (морськими та річковими суднами, залізницями, автомобільним і авіаційним транспортом, трубопроводом).

Найважливіші умови міжнародних перевезень встановлюють уніфіковані норми, що містяться у так званих транспортних конвенціях, які у міжнародному приватному праві іменуються як договори, статuti, тарифи, акти тощо.

В угодах є цілий ряд вимог щодо документації з перевезень; вони визначають порядок прийому вантажу до перевезення і видачі його в місці призначення, умови відповідальності перевізника, процедуру висування претензій, позовів проти перевізника та інші питання.

У процесі виконання договору міжнародних перевезень матеріально-правові норми застосовуються на підставі різноманітних колізійних принципів. В окремих випадках, коли відсутні єдині матеріально-правові норми, звертаються до норм національного законодавства.

Так, під час відправлення вантажу прийнято керуватися законом країни відправлення, під час видачі вантажу в кінцевому пункті — законом країни призначення. В інших випадках застосовується закон перевізника чи країни вантажовласника. Право, що має бути застосованим, може зазначатися у транспортному документі, узгодженому перевізником і вантажовласником.

У більшості випадків транспортні конвенції регламентують діяльність окремих видів транспорту. Водночас існують конвенції, що охоплюють діяльність усіх видів транспорту. Наприклад, митна конвенція 1972 р. щодо контейнерів регулює перевезення контейнерні всіма видами транспорту. Транспортні конвенції можна класифікувати за різними критеріями, зокрема за:

1) *об'єктами правового регулювання* транспортні конвенції розділяються на такі групи:

- ті, що стосуються загальних принципів організації міжнародних перевезень;
- ті, що стосуються умов перевезень вантажів і пасажирів;
- ті, що стосуються тарифів на міжнародні перевезення;
- ті, що сприяють полегшенню транспортних зв'язків між державами;
- ті, що передбачають захист майнових інтересів у сфері міжнародних перевезень;
- ті, що регулюють специфічні сторони діяльності різноманітних видів транспорту;

2) за кількістю країн, що беруть участь у таких міжнародних договорах, їх можна класифікувати на:

- багатосторонні;
- двосторонні.

До багатосторонніх договорів слід віднести, наприклад, *Конвенцію про міжнародні залізничні перевезення*, підписану в 1980 р., *Конвенцію про договір міжнародного дорожнього перевезення вантажів (1956 р.)*, *Чиказьку конвенцію про міжнародну цивільну авіацію (1944р.)*, *Конвенцію ООН з морського перевезення вантажів (1978 р.)*. До цього виду угод також слід віднести й угоди, укладені між окремими країнами Співдружності незалежних держав. Це такі, як *Угода про координаційні органи залізничного транспорту*

СНД, підписана в Мінську 14 лютого 1992 р.. Угода про використання повітряного транспорту, що була підписана в Ташкенті 15 травня 1992 р. тощо.

Крім міждержавних транспортних угод діють також і норми, зафіксовані в транспортних конвенціях різних міжнародних організацій.

Так, у рамках ООН проекти транспортних конвенцій розробляють такі міжнародні організації:

- *ЮНКТАД (Конференція ООН з торгівлі та розвитку);*
- *ЮНСІТРАЛ (Комісія ООН з прав міжнародної торгівлі);*
- *ЄЕК (Європейська економічна комісія);*
- *УНІДРУА (Міжнародний інститут з уніфікації приватного права)* тощо.

Країни-учасниці міжнародних перевезень підписують між собою договір перевезення. Однією із сторін договору обов'язково повинна бути іноземна фізична або юридична особа. Згідно з цим договором транспортна організація бере на себе зобов'язання доставити вантаж або пасажирів до місця призначення, а власник вантажу, в свою чергу, зобов'язується оплатити їй витрати.

Міжнародні транспортні договори можуть бути різноманітного складу, але в них обов'язково враховується специфіка виду транспортних засобів. Так, у договорі про торговельне судноплавство, як правило, визначається:

- територія, на якій поширюється договір;

- питання сприяння сторін свободі торговельного судноплавства;
- підтримка та розвиток ділових відносин між органами управління транспортом;
- дотримання в міжнародному судноплавстві принципу вільної справедливої конкуренції;
- визнання національної приналежності судна;
- надання допомоги у разі корабельних катастроф та аварій та інші питання.

Як правило, у договорах про перевезення беруть участь дві сторони:

- 1) транспортна організація, робота якої полягає в переміщенні вантажу та пасажирів і яка відповідає за збереження вантажу з моменту його одержання і до моменту видачі;
- 2) вантажовідправник, обов'язком якого є передача вантажу транспортній організації та виплата винагороди за перевезення.

Сторони відповідають згідно з укладеним договором і з вимогами міжнародного транспортного права. Україна є учасницею багатьох транспортних конвенцій. Під час одержання і відправлення зовнішньоторговельних вантажів українські підприємства і громадяни України керуються положеннями цих конвенцій. Норми конвенцій мають імперативний характер.

Автори посібника мали за мету розглянути основні міжнародно-правові акти, що регламентують правила міжнародних перевезень вантажів і пасажирів.

У ході вивчення курсу ми будемо намагатися знайти вирішення таких питань:

- міжнародно-правової регламентації залізничних перевезень вантажів і пасажирів, багажу та товаробагажу;
- міжнародно-правової регламентації автомобільних перевезень вантажів, пасажирів і багажу;
- міжнародно-правової регламентації авіаційних перевезень вантажів, пасажирів і багажу;
- міжнародно-правової регламентації річкових перевезень вантажів;

- міжнародно-правової регламентації морських перевезень вантажів, пасажирів і багажу.

Також розглянемо такі галузі транспортного права:

- загальна характеристика міжнародно-правової регламентації транспортних перевезень.

- залізничні перевезення вантажів, пасажирів, їх багажу та товаробагажу.

- автомобільні перевезення вантажів і пасажирів.

- повітряні перевезення вантажів, пасажирів та їх багажу.

- річкові перевезення вантажів, пасажирів та їх багажу.

- морські перевезення вантажів, пасажирів та їх багажу.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ТРАНСПОРТНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

1.1. Поняття, види, загальна характеристика правової регламентації міжнародних перевезень

1.1.1. Поняття "міжнародне перевезення"

Міжнародне перевезення — це перевезення вантажів, пасажирів і їх багажу між двома та більше державами, що здійснюється відповідно до умов, встановлених міжнародними угодами (транспортними конвенціями), укладеними цими країнами.

Уніфіковані матеріально-правові норми таких конвенцій містять вимоги до документації, визначають порядок прийому вантажу для перевезення і видачі його в пункті призначення, умови відповідальності сторін, процедуру подання позовів тощо.

Для визначення перевезення дійсним достатньо укласти договір міжнародного перевезення з видачею відповідного транспортного документу. За таким договором одна сторона — перевізник

— зобов'язується доставити доручений їй відправником вантаж до пункту призначення та передати його уповноваженій отримати вантаж особі (одержувачу), а друга сторона — відправник вантажу

— зобов'язується сплатити за перевезення встановлену плату.

Транспортні документи, видані перевізником відправнику вантажу, є, по-перше, доказом прийому вантажу, а по-друге — обіговим документом. Вони дозволяють відправнику вантажу отримати від банку плату за проданий товар.

Слід зауважити, що перевезення не мають характеру міжнародних, якщо не регламентуються відповідними міжнародними угодами. В цьому випадку процес переміщення здійснюється двома окремими етапами з укладанням двох відповідних договорів перевезення, а саме:

- 1) до прикордонної станції — за внутрішніми правилами держави відправлення;
- 2) після переходу кордону — за правилами внутрішнього законодавства відповідної іноземної держави.

Тобто вищезазначені договори містять *матеріально-правові норми* загально-го характеру відповідних держав.

Якщо питання щодо міжнародних перевезень не врегульовані матеріальними нормами конвенцій, то в цих конвенціях містяться *уніфіковані колізійні норми*, що відсилають до законодавства відповідної держави, де ці питання врегульовані. Тому дійсність перевезення, а також його міжнародний характер можуть бути встановлені таким чином.

Найбільш поширеними колізійними нормами, що застосовуються під час міжнародних перевезень, є:

- закон країни відправлення;
- закон країни призначення;
- закон країни суду;
- закон країни перевізника.

1.1.2. Види міжнародних перевезень

Перевезення бувають внутрішніми та міжнародними. Особливістю міжнародних є наявність іноземного елемента, що значною мірою ускладнює їх правову регламентацію та надає їй певної специфічності. Міжнародні перевезення мають дві притаманні їм ознаки:

- 1) переміщення вантажів, пасажирів та їх багажу територіями різних держав;
- 2) обумовленість перевезень міжнародними угодами (транспортними конвенціями).

В літературі можна зустріти досить широку класифікацію міжнародних перевезень, сформульовану за певними критеріями.

1. Найбільш поширеною класифікацією міжнародних перевезень є класифікація за видами транспорту, а саме:

- *міжнародні морські перевезення,*
- *міжнародні автомобільні перевезення;*
- *міжнародні авіаційні перевезення;*
- *міжнародні залізничні перевезення;*
- *міжнародні річкові перевезення;*
- *переміщення трубопровідним транспортом.*

2. Із зазначеної класифікації випливає що: міжнародні перевезення можуть бути *простими*, коли використовується лише один вид транспорту, та *змішаними*, коли використовується декілька транспортних засобів.

3. Залежно від об'єкту міжнародні перевезення поділяються на:

- *перевезення вантажів;*
- *перевезення пасажирів та їх багажу;*
- *перевезення пошти* (пошта — особливий вид вантажу, перевезення якого потребує незалежного врегулювання).

4. Залежно від використання транспортних компаній перевезення можна поділити на:

- *перевезення однією або кількома транспортними організаціями прямого сполучення* (в цьому випадку видається один документ, навіть якщо в перевезенні беруть участь декілька компаній. Усі компанії несуть солідарну відповідальність. Умови перевезення єдині.);

- *перевезення кількома послідовними перевізниками* (в цьому випадку замовник укладає з кожним співперевізником окремий договір із застосуванням транс-

портної документації кожного співперевізника. Деякі транспортні умови можуть бути єдиними.);

- *перевезення непрямого сполучення* (кожний із співперевізників укладає свій договір перевезення, застосовуючи свою транспортну документацію та свої умови).

5. Залежно від маршруту слідування перевезення бувають:

- *міжнародні перевезення в суміжному сполученні* (між двома країнами, що мають спільний кордон);

- *міжнародні перевезення в транзитному сполученні* (з перетинанням території іноземної держави);

- *перевезення наскрізного сполучення* (коли для перевезення вантажу до пункту призначення, який розташований у тій самій країні, що і пункт відправлення, необхідно перетнути територію іншої держави).

6. Міжнародні перевезення можуть бути *пересадочними* або *безпересадочними*.

1.1.3. Загальна характеристика правової регламентації міжнародних перевезень

Транспортні операції тісно пов'язані з виконанням контрактних зобов'язань в частині обов'язку продавця здійснити поставку товару (вантаж). Правове регулювання зазначених операцій включає морські, повітряні та наземні перевезення і полягає у визначенні правового статусу транспортного середовища (публічно-правовий аспект) і організації самого перевезення (приватно-правовий аспект).

Якби міжнародний транспорт функціонував у межах одного правового режиму, то особливих юридичних питань щодо транспортування товарів не було б. Але міжнародні перевезення пов'язані з перетинанням кордонів різних країн і дією різних національних правових систем. Без міжнародного правового режиму, який регулює такі перевезення, різні їх етапи регулювалися б по-різному, в рамках окремих національних юрисдикцій.

Ускладнює процес правової регламентації міжнародних перевезень і наявність різноманітних транспортних засобів та видів транспорту, кожен із яких має власну історію розвитку та юридичну специфіку.

Отже, правова регламентація відносин, що виникають у разі здійснення перевезень, має свою специфіку, а саме:

по-перше, її найважливіші умови визначені у міжнародних угодах — транспортних конвенціях, що є основним джерелом регулювання.

Ці конвенції створюють уніфіковане право. Це значить, що вони не тільки об'єднують держави, а й використовуються для деяких приватних договорів з перевезень, що укладаються певними юридичними та фізичними особами. Міжнародні транспортні конвенції містять уніфіковані матеріально-правові норми, а також уніфіковані колізійні норми, що посилаються на законодавства окремих держав.

По-друге, норми цих конвенцій є імперативними.

По-третьє, джерелами правової регламентації міжнародних перевезень є двосторонні угоди, а також національне законодавство.

Ці два джерела дуже важливі. Так, двосторонні угоди конкретизують правову регламентацію перевезень, встановлену конвенціями, для держав, що уклали угоду. А до національного законодавства часто відсилають уніфіковані колізійні норми. В Україні

основними нормативно-правовими актами, що регламентують міжнародні перевезення, є: *Цивільний кодекс України; Кодекс торговельного мореплавства України; Повітряний кодекс України; Закони України "Про транспорт", "Про дорожній рух", "Про транзит вантажів", "Про залізничний транспорт"; Статут залізниць України; Статут автомобільного транспорту України* тощо.

1.2. Характеристика окремих видів транспорту *Залізничний транспорт*

Основні переваги цього виду транспорту — його надійність, регулярність, універсальність, можливість масових перевезень вантажів та пасажирів незалежно від пори року, доби, погодних умов і відносно низька вартість перевезень. Заліз-

ничні шляхи зв'язують майже всі області та регіони нашої країни, забезпечують роботу промислових і сільськогосподарських підприємств, будівництв, задовольняють потреби населення в переміщенні; сприяють розвитку міжнародного співробітництва та зміцненню обороноздатності країни.

Залізничний транспорт найрентабельніший для перевезення на значні відстані вагонних партій вантажів навалом, продукції сільського господарства та лісової промисловості, руди, кам'яного вугілля, піску тощо. Залізниці почали збільшувати кількість послуг з урахуванням специфікації клієнтів. Було створено нове обладнання для більш ефективного вантажооброблення окремих категорій товарів, платформи для перевезення автомобільних причепів (рейсовий контрейлер), почали надаватися послуги на шляху слідування, такі як переадресація уже відвантажених товарів до іншого пункту призначення й обробка товарів.

Автомобільний транспорт

Міжнародне перевезення автомобільними транспортними засобами використовується тоді, коли це єдина можливість переміщення вантажів і пасажирів, або коли такий вид перевезення за певних умов є рентабельнішим і ефективнішим порівняно з іншими (залізничним, морським, річковим, повітряним) видами транспорту.

Вантажний автотранспорт постійно збільшує свою частку від загальної кількості перевезень. Цей вид перевезення надзвичайно гнучкий щодо маршрутів та графіків руху. Вантажівки спроможні перевозити товар "від дверей до дверей", позбавляючи відправника необхідності зайвих перевезень, і є рентабельним видом транспорту для перевезення на незначні відстані цінних товарів. У багатьох випадках автотранспортні тарифи конкурентно порівнюювані з тарифами залізниць, але при цьому вантажівки зазвичай забезпечують більшу оперативність послуг.

Повітряний транспорт

Транспортування повітрям економічно доцільне у тих випадках, коли важлива швидкість (наприклад, у разі необхідності досягнення віддалених ринків). Найчастіше доставляються повітрям вантажі — продукти, що швидко псуються (свіжа риба, живі квіти), невеликі вироби високої вартості (різні прибори, ювелірні

вироби). Використання авіаційного транспорту дозволяє знизити рівень товарних запасів, зменшити кількість складів, скоротити витрати на упаковку.

Водний транспорт

Морський транспорт за багатьма показниками перевершує інші види транспорту. Морські вантажні перевезення вдвічі дешевші від залізничних і вдесятеро — від автомобільних. Суднам властиві велика вантажопідйомність і низькі витрати палива на одиницю перевезень. Якщо вага вантажного потягу дорівнює в середньому 3 тис. тон, то морські торговельні судна мають вантажомісткість у десятки тис. тон, а танкери — до 150 тис. тон. Морський транспорт використовує природні шляхи сполучення, що не вимагають шляхових витрат (крім облаштування портів), має практично необмежену пропускну можливість. Порівняно з річковим транспортом морський рухається більш прямим шляхом, завдяки чому доставляє вантажі за коротший термін. Але території перевезення цим транспортом обмежені морськими просторами між портами.

Морський транспорт найзручніший для масових міжконтинентальних перевезень, а також для доставки вантажів у прибережні райони країни, особливо туди, де погано розвинуті інші види транспорту. Виконуючи основну частину експортно-імпортних" перевезень, перевозить також вантажі іноземних фрахтівників.

Переваги річкового транспорту полягають в значно менших капітальних витратах у шляхове господарство на одиницю перевезень — тільки в порти, шлюзи та канали, менших витратах енергії, більшій вантажопідйомності рухомого складу та пропускні можливості річкового шляху, можливості масових перевезень вантажів на далекі відстані.

Вартість перевезення водним транспортом громіздких товарів, що не псуються швидко (піску, кам'яного вугілля, зерна, нафти, металевих руд), дуже низька. З іншого боку, водний транспорт найтихохідніший, його швидкість залежить від погодних умов.

1.3. Який вид транспорту вибрати

Під час вибору виду транспорту для відправлення вантажу слід ретельно проаналізувати такі фактори.

Вид вантажу.

Вантажі, що швидко псуються, перевозять авіатранспортом.

Для легкозаймистих, вибухонебезпечних вантажів авіап перевезення неприпустиме.

Масові наливні та навалочні вантажі (сира нафта і нафтопродукти, залізна руда, кам'яне вугілля, зерно) складають основну частину міжнародних морських перевезень. Відокремлюють так звані генеральні вантажі, тобто готову промислову продукцію, напівфабрикати, продовольчі продукти.

- Відстань і маршрут перевезення.

Місце відправлення вантажу і кінцевий пункт призначення визначають вид транспорту. Для внутрішньоконтинентальних перевезень використовують залізничний, автомобільний і авіаційний транспорт; вирішальними у виборі одного із них є (крім виду вантажу), такі умови.

- Фактор часу.

Швидше за все доставляти вантажі авіатранспортом, але є суттєвий недолік – він дорогий. Тому застосовується тільки тоді, коли вантаж потрібно доставити у мінімальні терміни. В інших випадках, щоб уникнути непередбачуваних витрат, слід заздалегідь ретельно планувати програми поставок, орієнтуючись на плани перевезень транспортних компаній.

- Вартість перевезення.